

NOSTALGIJE EVROPLJANINA

Uz desetogodišnjicu smrti Aleksandra Lichta

20 sivan 5718 — 8 jun 1958

Aprila 1934 godine štampao je zagrebački „Židov” prilog posvećen Aleksandru Lichtu. Bio je to jedinstven slučaj u 24 godine njegovoga izlaženja da je taj nedeljni list domio u jednom broju tako opsežan prikaz žive ličnosti, pa bila ona i vođeća, Lichtova. Među inim štampani su tom prilikom Gottliebova pjema „Suri oro” i Politeov članak posvećen prijatelju. Bio je to značajan dokument hrvatske inteligencije, odraz humanog duha, nepokolebivo Vjerujuju u bližnjega, i pored fašističke avari koja je već tada stala dizati glavu u Jugoslaviji.

Jubilarac mogao je biti zadovoljan s tim iskazima poštovanja. Bio je tada, s pedeset godina, u naponu stvaralačke snage, jedan od značajnijih graditelja zdanja koje se zvalo jugoslovensko Jevrejstvo. Izniklo iz heterogenih dijelova koje je historija rasparčala a ponekad i otuđila i suprotstavila jedan drugome, Licht ga nije formirao suverenim svojim poznavanjem jevrejskih vrednota i temeljitim poznavanjem folkloru, jezika, običaja i umjetnosti svog naroda, nego

Dr Aleksandar Licht

snagom svoje ličnosti, riječi i perom svojim. Nije bio narodski čovjek, popularan, ali uvažavan i cijenjen kao niko do njega, autoritet. I bio je, bez ordena, nezvaničan predstavnik svoje zajednice.

Pored izbora za člana Akcionog komiteta Svjetske cionističke organizacije nije primao drugih odlikovanja. Kod kuće, u Savezu cionista, bio je i onako prvi među prvima. Druge ga počasti ne zanimahu. Ne znači to da nije imao smisla za bivanje u mjesnim autonomnim institucijama, općinama ili Savezu opština. Sve to zanimalo ga je pod vidom cionističkih postulata i interesa. Bilo je i to mnogo za protivnike u Zagrebu i Beogradu, asimilante ili ljude „zlatne sredine“, kojima je bio zazoran cionistički radikalizam njegove „zagrebačke škole“. U čemu je bio taj radikalizam? U primatu palestinskih interesa i potreba slabog jišuva. Koje li sreće da je taj palestinocentrizam bio uspješniji! Vjerovatno bi bile uštedene mnoge žrtve jevrejskom narodu. Nažalost — a ima u tome žaoka gorke sudbine — sam je Licht podlegao u sukobu između ideala za obnovu jevrejske domaje i nostalgijama za humanom Evropom koja, tako mu je izgledalo u pustoj osamljenosti emigracije, propade za navijek.

Ali u godinama tik pred Drugi svjetski rat, bio je Šandor Licht vodeća ličnost o čijem su mišljenju većina jevrejskih javnih radnika u Jugoslaviji i te kako vodili računa. U svim krupnijim pitanjima zajednice, načelnim i ličnim, njegovo je gledanje bilo odlučno. Logika njegovih izvoda bila je čelična, snagom svoje dikcije razoružavao je okorjele protivnike. Na taj način prihvatane su njegove „odluke“ u većini slučajeva bez protivljenja, s poštovanjem.

Započeo je svojim javnim radom i na kulturnom polju veoma rano, još krajem stoljeća u zagrebačkim „Literarnim sastancima“, s devetnaest godina, 1903, preveo „Pjesme geta“ Morisa Rosenfelda koje su 1906 štampane kod Mile Maravića u Zagrebu. Danas nakon pola stoljeća ne možemo pravo rekonstruisati dojam koji su izazvale njegove Hanuka-svijećice iz te zbirke. Bio je to čist izražaj romantike, nostalgije za herojskom prošlošću uoči — dvije godine nakon pogroma u Kišinjevu — jadne sadašnjosti. — Novembra te godine, dakle s nepune dvadeset i tri godine, izabran je redaktorom prvog cionističkog časopisa na slovenskom jugu „Židovska smotra“. U jednom svom pismu navodi Licht da je kao veoma mlad čovjek preveo „Šir Hasirim Ašer Lišlomo“ — „Pjesmu nad pjesmama“ i da ju je štampao nakon Prvog svjetskog rata u „Obzoru“. Pokušaj je zanimljiv, iako prevodilac tada nije vladao jezikom Biblije. Ali bio je ponosan pobornik kulture svoga naroda. Prevodio je s tog područja na srpskohrvatski sve što ga je u mladenačkom poletu oduševljavalo: sumorne sjene geta i žarke boje, liriku stare domaje.

Ali u godinama jubileja izbljedila su sjećanja na te pokušaje. I sam pjesnički nadahnut kao svaki vrstan govornik velikog formata, prepustio je umjetnost prevođenja nadarenim pjesnicima, Gottliebu i Šmuelu Romanu. On sam posvetio se je posvema borbi protiv hitle-rovštine koja je na moment zastala pred kapijama Jugoslavije. Ne

na dugo. Kule mlade jugoslovenske demokratije nisu mogle da se odupru opasnosti. Vihor je već stao provejavati mnogim pukotinama u zidinama. Bedemi popustiše. Sudbina Jugoslavije bila je ozbiljno ugrožena a s njome i budućnost njenog Jevrejstva.

To je razdoblje bilo Lichtovo herojsko doba. Uvjeran da će ga svijet razumjeti, stavio se odvažno na branik svog Jevrejstva. Borio se, gord, svojim oružjem — riječju i perom. Obraćao bi se na ljude dobre volje, na njihove sentimente čovječnosti, šibajući nesmiljeno i svom oštrinom zločinačke podvige rasista. Nije bio sam. S Hinkom Gottliebom ustao je u „Židovu“ protiv novovjekog Amaleka. I on i Gottlieb bili su junaci na najistaknutijem dijelu fronta. Gottlieb je, dodatno tome, izgradio i zagrebački mjesečnik za jevrejsku kulturu „Omanut“ (zaista omanut) u kulu protiv hitlerovštine. I da Licht i Gottlieb nisu dali jevrejskoj zajednici drugo do svoje borbe protiv nacističke kuge, dostajalo bi i to da im zahvalna zajednica ovjekovječi uspomenu među najboljim svojim sinovima.

Tačno je da odnosi između ta dva borca nisu uvijek bili jednostavni. Njihovi su intelekti bili suviše samostalni i različiti, a da bi se mogli odreći svojih naročitosti. Ali osjećanje poštovanja prevladalo je uvijek među njima.

Mnogo kasnije, već u Izraelu, spremao se Gottlieb da napiše biografski roman o Lichtu. Nažalost, smrt ga je pretekla u izvođenju tog plana.

Posljednjih godina života pisao je Licht iz osame u Švicarskoj mnogim svojim prijateljima. Međutim, pisma Tamari najvjernije odražuju njegovo duševno raspoloženje iz tog vremena. Pored toga osvijetliće izvodi iz tih pisama, još i danas, deset godina nakon smrti njihova autora, odnos Lichta prema najbližoj mu okolini. Evo što piše iz Ženeve aprila 1947 o Gottliebu:

„...Zar je potrebno da ti kažem kako je iz tvojih redaka preda mnom oživnuo, samo još bolom oplemenjen, onaj istinski Gottlieb koji je meni bio toliko blizak, pa si uspjela da izazoveš u meni nešto od one potresenosti koju si osjetila našavši se s njime. Učinila si mi radost, što si ga posjetila. Pisao mi još nije, i imam osjećaj da ću još dugo imati da čekam, ako uopće budem dočekao da mi piše... Koliko li dobro shvaćam njega kad kaže da je u njemu nešto presahlo...”

I ranije, odmah nakon pedesetogodišnjice, odnosi se zaoštriše s mladim drugovima, učenicima koji krenuše za tadašnju Palestinu. Zvuči nevjerovatno da se protivio njihovu odlasku. Prema njegovu shvatanju, a vjerovatno i iz „očinskog svog egoizma“, bilo je to doba koje je tražilo punu koncentraciju snaga na jevrejskom frontu u Jugoslaviji za odbijanje fašističke opasnosti. Nije on prestao da uvažava lično, ali je nevjerovatno da je osnivač nekompromisne i palestinocentrične „zagrebačke škole“ jugoslovenskog cionizma stao da svrstava olim iz Jugoslavije, svoje nekadašnje mlade saradnike, u dezertere. Kapetani ne napuštaju lađe koje tonu, ponavljao bi zlokobnu krilaticu katastrofe. A bilo je još vremena da se mnogi spasu, da uštede sebi i svojim porodicama neizrecive patnje, živote...

Tada, u godinama pred 1941, mnogi od tih novih olim morali su se boriti za osnov novog svog doma u staroj domaji. Većini je bilo teško. A kad bi se obraćali Lichtu, njegov je stav ostao gord, kao da im je u osjećanju nadmoćnosti prebacivao: „Pa ko te je silio da napustiš sigurnu egzistenciju i da odeš u neizvjesno?” — Jao, koje li gorke sudbine! Ne zvuči li to kao onaj dijalog, samo u izmjenjenim ulogama, među predstavnikom narodnih institucija i skršenog Lichta, nakon par godina, u Švicarskoj? Kasnije, biće i taj dokument ovdje naveden u Lichtovoj formulaciji.

Međutim, iako je čitavog svog vijeka propovijedao cionističko rješenje jevrejskog pitanja u duhu prosvjećenog Evropljanina Teodora Herzla, — povratak Jevrejstvu pred povratak u historisku domaju, — Licht je u najplemenitijem smislu ostao Evropljanin, dijete evropske civilizacije i kulture. Pored svojih jevrejskih prijatelja, bio je intimno povezan s mnogim svojim kolegama, Hrvatima i Srbima, iz srednje škole, s univerze, sa suda, advokatske komore i dr. Bio je i lično povezan s mnogim intelektualcima Zagreba, umjetnicima, i piscima svojega vremena. Evo nekih imena: Čurčin, dr Ivo Politeo, Tartaglia, Avgust Cesarec, Manes Sperber i drugi, a ne u poslednjem redu Ivan Meštrović, „najdragocjeniji mu čovjek” kako piše marta 1946 iz Ženeve i veli:

„Najviše priželjkujemo Meštra; treba mi čovjek kao on, čija sama prisutnost može da mi olakša očajno vrijeme usamljenosti.”

Ili, aprila te godine:

„... Bilo bi mi olakšanje kad bi me ma u čemu bio razočarao taj moj najbolji i najtopliji prijatelj ovih poslednjih godina, pa da ga lakše prebolim.”

Ranije, u „dobrim” godinama, vezivahu ga naročite veze s Benom Steinom, poznatim zagrebačkim liječnikom, dvadesetih godina stoljeća pretsjednikom Saveza židovskih omladinskih udruženja, a kasnije pročelnikom Radnog odbora Saveza cionista, jednim od osnivača lože Bnej-Brit u Zagrebu, individualpsihologom i, ne najzad, aktivnim komunistom u podzemlju, u vrijeme kad je već bilo jasno da će hitlerovština „pregaziti” Jugoslaviju i uništiti njezino Jevrejstvo. Zanimljivo je da je Beno Stein našao načina da posjeti tadašnju Palestinu. Pisao je prijateljima da će je posjetiti ponova, za par godina. Licht je nikad nije vidio, iako nije bilo stvarnih zapreka za to. Ali, kao da se bojao njezine stvarnosti u kojoj neće moći biti prvi među najboljima. Evo što piše o tome februara 1946:

„... Moj glas? ... Njegov doseg, njegova rezonancija, njegov odjek je bio više do srдца i u srcima jedne intimne omeđene sredine, komorna a ne orkestralna muzika. Tu je on mogao instrumentom duše da budi i da zanosi. Nije to kompleks manje vrijednosti, ako ja to retrospektivno jasno gledam. Sjećaš li se još onog za me toliko uzbudljivog momenta u Box-u, kad mi se dalo znati da treba da kažem što ću govoriti, pa da se onda odluči da li ću govoriti?”

Ili dalje:

„... Ali mladi, i oni koji me po čuvenju znaju, koji su bez prelaza jedne ‚Lichtove periode‘ u Jugoslaviji uskoknuli u erecku stvarnost? Jače možda no drugi ja osjećam za se, da ima jedan genius loci, jedna atmosfera za me, — a ta je nepovratna, nepovratna i neobnovljiva za me, da se dobro razumijemo i da me dobro razumiješ, sa svim mojim slabostima koje su u ovoj atmosferi bile u stvari moja jakost, moja ‚nestvarna stvarnost‘.”

Intelektom bili su Licht i Stein bliski, iako su vanjski izražaji njihova karaktera bili različiti. Jedan je bio snažan orator a drugi je mucao. Jedan je izricao autoritativne izjave i presude, drugi je tepajući izgovarao svoje mišljenje, i ako se nije podudaralo s interpretacijom vođe. Licht je to prijateljski cijenio, a kuća mu je bila otvorena za Benu u svako doba dana i noći. Kad je Licht, začudo, bio na istoj liniji s ‚Gottliebom u pozitivnoj ocjeni bečkog pokrštenog Židova ‚Fackel‘-Krausa, Beno nije prešutio svoj protivni odnos. Osjećanja tih intelektualata, iako u mnogome različita, ostadoše uvijek nepatvorena i čista. U tome Licht nije poznavao kompromisa. Evo što misli Licht o toj svojoj osebini, u nastavku gornjeg pisma:

„... Bio sam čist i svojom čistoćom dezinficirao sam. Imao sam svoje vizije — neki su ih dobroćudnom porugom zvali pjesničkim. Gledao sam kroz njihovu prizmu da ne bih morao rezignirati ispred ljudi kakvi su bili i kakvi su sebe zatamnjivali, strahujući više od mene no idući mojim stopama...”

A ljudi, njegovi slijedbenici, u tim godinama kao da su zaista strahovali pred njim. I pored razvitka partiskog života u cionističkom taboru, branio bi svoj „sintetski” cionizam, usko povezan s radništvom, protiv napadaja s desna i lijeva. Jednim zamahom ugušio bi svaku neplodnu i nestvarnu kritiku. Svakom je zemaljskom vijeću cionista određivao smjer unaprijed. Biće da je zbog toga po koji samostalniji pristalica razočaran otpao. Tek kad ga šećerna bolest primora da posveti više pažnje liječničkim propisima, stade tražiti zamjenika među mladima, nasljednika u vođstvu pokreta. Već ga je imao u vidu, ali ga, najzad, ne prihvati. Nije koračao, reče, u cijelosti njegovim stopama. I tako, na vrhuncu svoje „moći”, Licht se rezignirano zamisli u stare dane. Avgusta 1946 piše on o tome:

„... Misao mi se vraća na dane kad je Gustav knjižar iz Prijedora, vjeran i jedan od najčišćih ljudi moje sredine i moje prošlosti, danas zaboravljen i neznan, uz golemo samoodricanje dao svega sebe našim idealima, i kako smo, kad bi dolazio na naša savezna vijeća i sjednice saveznog odbora, intimno provodili čiste časove u razgovoru. Da... ali koliko je takvih bilo koji su usrećivali samim tim što ih je bilo; najbolja imena u jugoslovenskom cionizmu: on, stari Landau, privatni učitelj u Bijeljini, pa nezaboravni Johanan Thau, nezaboravljeni zaboravljeni; i niko više ne polazi njihove grobove. Da li ko još ima od stare garde, da bi zastao u sjećanju na moga divnoga brata Hermana, na Adolfa, na majku moju, sve skromni ljudi u skromnim počecima, ali gradionci početaka iz kojih je proizišao jedan čist i jak pokret.”

*

Nakon nekoliko mjeseci istrage kod Gestapoa u Gracu, oronuo je tjelesno zbog svirepe svoje bolesti koju nije mogao liječiti u

zatvoru. Doduše, intelekt u tom bolesnom tijelu *pobijedio* je svojom čistoćom grubu silu u najtamnije doba njezinog bjesnila, u danima kad se je razularena soldateska opajala, 1941 godine, svojim vojničkim uspjesima. Da, nadvladao je taj ološ s dna života, iako je krišom morao bježati, kao i kasnije za Švicarsku, preko granice. Doduše i drugi su vraćeni iz Graca. Ali u Ljubljani bilo je još uvijek opasno da ih Talijani ne prebace na ustaški teritorij. Licht se srećom nije zadržao u gradu. Pomogla mu je Delaseme, to talijansko izdanje američkog Jointa, da se snađe. Krenuo je sa svojima u emigraciju, sve dalje i dalje od zavičaja. Evo, sumarno, par stanica s tog teškog puta: Lesno Brdo kraj Ljubljane, confino libero u Nonantoli, provincija Modena, a nakon pada Musolinija, 1943, boravak od dva mjeseca u švajcarskom izbjegličkom logoru Ringlikon kraj Ciriha. 1944 proveli su u Šlirenu kraj Ciriha i Sezjeru kraj Vilara. Rat je bijesnio s onkraj granica Švicarske, i Licht se još uvijek morao stalno, u određeno vrijeme, prijavljivati kod policije.

U Vilaru ljetovao je Meštrović, emigrant po slobodnoj volji, koji se nije vratio u ustašku Hrvatsku. Kroz tri mjeseca povezaše se katolički umjetnik i jevrejski vožd razgovorima o politici, umjetnosti, filozofiji i religiji. Licht, iako slobodnjak po naziranju i naprednjak, bio je duboko religiozan. Neobično je volio da čita produhovljenog Danca, Kirkegarda, i njegove izvode o hrišćanstvu, kako ga je shvatio. Biće da ga je filozofija Kirkegarda približila duhovnom svijetu Meštrovića. Meštar — tako su općenito zvali Meštrovića — svojom je likovnom umjetnošću, a još više svojom naoko teškom ličnošću, snažno djelovao na Lichta. I Meštar je mnogo cijenio tog svog židovskog prijatelja i čovjeka. Potvrđuju to mnogobrojna pisma koja mu je uputio tih godina. Znali su se još iz Zagreba, ali poznanstvo se razvilo u priso prijateljstvo tek u Švicarskoj. Plod je tog prijateljstva bio Lichtov prijevod Meštrovićeve knjige, hrišćanske njegove filozofije koja je izašla kod Rašera u Cirihiu pod naslovom „Und doch moecht ich hoffen...”

Tri su momenta mogla biti odlučna za taj Lichtov prijevod: predispozicija izazvana Kirkegardovim spisima o povratku iskonskom hrišćanstvu, njegova lična povezanost s velikim kiparom i, ne najзад, želja za prevođenjem, uposlenjem za kojim je toliko čeznuo u duševnoj osamljenosti emigracije.

K poglavlju prevođenja treba još istaći da je Licht prevodio, pored novinarskih radova, i zamašnija razmatranja filozofske sadržine. Tako je početkom 1946 preveo „Filozofiju iskustva” američkog filozofa William James-a i, s francuskog, „Slavopojku budalaštini” Erazma Roterdamskoga. Licht se vratio, nakon prekida od gotovo četiri decenije, umjetnosti prevođenja. Samo što je ranije, u poletu mladosti, lirika jevrejske sadržine bila predmet njegova interesa. Sada, u „otmjenoj izolaciji” emigracije, privlačile su ga teške misli američkog filozofa i satira roterdamskog govornika. Ima u tim djelima, izgleda, više Lichtove intelektualne oporuke, putokaz budućim

pokoljenjima, nego u prijevodu Mešterove knjige koja nije nadomjestila izvode Velikog Inkvizitora u „Braći Karamazov” Dostojevskoga.

Posljednje stanice bile su Lozana i Ženeva, od 1945 do 1948. Bile su to godine kolebanja. Trebalo je dati odgovor na pitanje: Kuda? Zvali su ih u Zagreb, Meštar u Ameriku, Tamar u Erec-Izrael. Čovjek koji je ranije svojim autoritetom savjetovao drugima i odlučivao suvereno u krupnim pitanjima svoje familije i zajednice, nije nasmogao snage da se odrva neodlučnosti od 1945, godine u kojoj ga je Tamar, polazeći za Palestinu, za navijek ostavila. Njegova prepiska iz tog vremena s mnogim prijateljima i znancima zauzela je, za privatno lice, goleme razmjere. Trebalo je da nadoknadi osjećanje usamljenosti čovjeka koji je nekad bio u centru zbiivanja svoje zajednice. Evo par primjera za to:

Oktoobra 1945 piše iz Lozane mladome K. koji mu je bio politički i inače bliz:

„... Biće, čini mi se, S... još i više. Kao naši asimilatorski i buržujski predi, ni oni se, u svojoj bezumnoj kratkovidosti jednog suštog individualističkog egoizma, neće trgnuti ni osvrnuti na izumiranje rođenog roda svoga, već živjeti iz dana u dan, dok njih ne tresnu po glavi. Da se o njima samo radi, ni po jada; ali zbog njih i drugi će stradati.”

Licht posvećuje očinska pisma svojoj kćeri. Evo izvoda iz te prepiske:

- Lozana
16. 10. 45 „... Još se borim sa sobom. Hvala im na dobrim namjerama, ali ne stoji u njihovoj moći da mijenjaju... U suštini lome se na mojim ličnim nedostacima u relaciji prema erec-izraelskoj stvarnosti. Što ni tu mogu kad, k svemu tome, ja nisam partijski čovjek, a dinamika i želja za jačanjem svojih pozicija prirodno navodi partije da svoje ljude stave na položaje. Inače, ja sam skroman, bez pretenzija; ne pozivam se na neke zasluge, ali — da bih mogao nositi i podnositi da mi se dodijeli uloga zaslužnog veterana, koji je stekao pravo da se pusti da ubire zasluženu penziju ili penzijicu, a na to se — kad se izdvoji iz svega, što mi pišu, suština — na to se in ultima analysi svodi stvar sa mnom...”
16. 12. 45 „... iz zdravlja i zdravog zanosa svoje zdrave mladosti upućuješ mi zov u zemlju, rekao bih praviš propagandu kod tatka tvoga, nekad i samog propagandiste...”
18. 1. 46 „... poučavam sad gđu... u hebrejskom; počinje sasvim s početka i ne ide joj, zasad, olako od ruke.”
2. 2. 46 „... a danas sam ja sam, jedva podnošljivo sam.
... bila mi je potreba da se intimno s tobom porazgovorim!”
22. 4. 46 „... misli da treba da učinim vizite los mjerodavnima i njihovim bolšim polovicama: da se afirmiram i tako negiram sebe. Valjda ću ga poslušati, jer valja slušati pametnije od sebe. Kako mi je sve ovo strano i nevoljko!”
23. 6. 46 „... a mene zapalo ređenje stana, suda. Sve to kod mene traje dugo, ispada nespretno s mojim drhtavim rukama, štošta se i razbije, a daleko je od savršenosti.”

16. 6. 46 „.... U danima uzbuđivanja zbog neočekivane smrti Drage Rozenberga, koja me teže pogađa no što sam se priblojavao. Patim od nje teško.“
16. 7. 46 „.... Pošao sam u Cirihi, pozvan da održim 14. o. mj. spomengovor na Herzlov dan smrti. Pošao sam nesiguran u se, ne toliko zbog duže pauze otkako sam posljednji put govorio, mislim pred godinu i po u Lozani, koliko od zamora što se staložiše u meni. Pripravljao sam se koliko se nikad do sad nisam pripravljao, prikupljao materijal, ispunjao cedulju za ceduljom podacima o kojima sam smatrao da treba nešto reći, a što mi je ranije dolazilo na usta u toku samog govora, bez priprema. Sinoć oko ponoći vratio sam se umoran, klonuo. — Velika sala u Lavaterstrasse 33 bila je dosta dobro napunjena... Priredba je trajala dugo... Publika je stala gubiti strpljenje, a ja sam, kažu, govorio više od jednog sata. Bio sam, lično, razočaran u se; prvi put osjetio sam božajan od debakla. Ali dok sam ja bio posve nezadovoljan, nesrećan od tog govora, uvjerali su me ne samo prijatelji... da sam bio na visini...“
3. 8. 46 „Još me više uzbunilo ono što mi piše... Bio je tamo... jedan život dostojan mene, u punoj nezavisnosti, materijalnoj i duševnoj, od svega ponizavajućeg čega se plašim...“
9. 10. 46 „.... Pišu mi mnogi iz Njujorka, iz Zagreba i inače. Traže od mene dugačke elaborate, historijske prikaze o Židovima u Jugoslaviji i drugo. Otkud da dam historiju, kad mi nedostaje svaka dokumentacija, a pri tome bih morao govoriti i o sebi, što nikad nisam radio u toj vezi...“
28. 11. 46 „.... Koliko se sa mnom izmijenilo, i danas, i svakim danom sve više mi se gube snage. U stvari, biće kako sam ti, ne varam li se, već kazao: što me je potsticalo na aktivnost i na akciju, to su bili naročiti uslovi i specifično animiranje koje mi je dolazilo iz sredine u kojoj sam bio više nagonjen da djelujem nego što sam spontano, iz svoje pobude, bio potaknut na to. U tom smislu ti specifični, ti einmalig uslovi ne mogu da se ma gdje ponova stvore...“
4. 1. 47 „.... kaže da se ne može riješiti pitanje mog uposljenja odnosno smještavanja, dok ne dođem u Erec. Navodio mi je slučajeve iz svog neposrednog znanja, kako su se pojedinci slučajno namjerili na nekoga kod koga se, ili sa čijom se pomoći našlo za njih uposljenje. Što se mene tiče, spominjao je kao jednu mogućnost bavljenja književnim radom — a ja u stvari nikad nisam književnik bio, i danas bih pogotovo bio nepodesan da se tek oprobam na tome polju, a tu je još nevladanje jezicima. Spominjao je i eventualnost (možda čak sugeriranu od mojih jugoslovenskih prijatelja?), da budem pretsjednik Hitahdut Olej Jugoslavija. Iz svega je jasno proizašlo da se ne pomišlja na zaposljenje u okviru nacionalnih ustanova... A kad sam mu poslije svega govorio o tome, nije li onda preporučljivo da se vratim u Jugoslaviju gdje smo ostavili nešto kmetka, on mi je samo kazao da i iz Erecu idu lađe u Jugoslaviju, na što sam primjetio, čemu okolnim putem vratiti se onamo, kad je odavde prostije... Ali sam vidio da se njemu ne postavlja pitanje psihološke repenkusije ovakve mogućnosti, možda mozgovno s pravom, jer mi izgleda da je jugoslovensko židovstvo jedna otpisana stavka u knjigovodstvu Cionističke organizacije...“
28. 2. 47 „.... Ruže, konji, kola... Prenijelo me to u moje djetinjstvo na selu, Budinjašćini. Otac mi je zasađivao stablo divljih ruža, i svi su kalam: procvijetali. Do kuće štala, u njoj konji i kočija, i krave, i guske, i perad. Vozao sam se, sretan kad sam od kočijaša smio da uzmem dizgine u ruke, potjerati konje cestom u kasu; pa čak kad sam se pored majke droncao kvrgavim šumskim putem na Ivanšćici, kad je ona nedeljom išla da izdaje životne namirnice šumskim radnicima... Pa zatim Podrate, pa Vončinina ulica...“

28. 4. 47 „Čekati na nove certifikate.. Nisu nas ni pitali da li reflektiramo ovaj puta na njih, a porazdijelili svih 13 među druge...”
24. 5. 47 „.... Žudimo neizrecivo za tobom, zemlja sama Suzila se u ovom priželjkivanju na te. Ali naročito ja, nevitlan, bespomoćan, trebaću tvoju ljubav — ja tvoju, ne ti moju podršku — da me ne obori moja nemoćnost. Nismo odlagali aliju — to ne! Bez našeg učešća desilo se tako da ostajemo još. Trebalo je, možda, da smo se vratili u Zagreb, i da ondje sačekamo dok nam bude omogućena alija, da ondje pokušam biti koristan, da spasem ostatke imovine, da sebi obezbijedim kakvu takvu nezavisnost u Erecu, da se osjetim slobodnijim — i da mi se ne lomi ponos.”
3. 7. 47 „.... Kad sam pročitao tvoje retke o možda skorom polasku na hitjašvut, malo mi se steglo očinsko srce koje nehajovski reagira kad si ti u pitanju. I samo je dobro što ti drukčije, s mirnom odvažnošću, primaš ovaj put u pustinju... Znam, tako treba da bude, a drukčije ne može da bude.”
27. 7. 47 „.... Tiho je; ali dani nemaju više za mene svaki svoju fizionomiju kao nekad. Kao nekad, kad smo zajedno sjedili u Samoborcu, u nedjelju, da se provedemo u široke svjetove naših zajedničkih radosti, toliko prostranih u onoj uzanosti.”
9. 9. 47 „.... Gdje ste mi, gdje ste, drugovi umrli, s kojima mi duša i danas komunicira?”
6. 10. 47 „Što se nas tiče, možda ćemo srazmjerno prije moći da dođemo do tebe, nego što se to do nedavna činilo.”
8. 12. 47 „.... Približava se vrijeme kad ćemo, nadam se, do tebe. Kakvog ćeš me sresti...?”

To su odlomci iz izabranih pisama Evropljanina Lichta. Većinom su napisana u lijepoj, ali stranoj i hladnoj zemlji, takoreći iz svojevolsjne emigracije. I doći će vrijeme kad neće biti zapreka da se ona objelodane u potpunosti. A dotle, i ako se izdvoje iz njih dijelovi koji se odnose na dnevne događaje — a čiji opisi očaravaju čitaoca još i danas plastičnim svojim slikama, — ostaće oni i ovako ljudski dokument prvoga reda. Ima u njima duboke tragike, nezadovoljene čežnje nesretnog oca, nostalgije za svjetovima kojima, izgleda, nema više vaskrsenja i, ne najzad, oporuka Lichtova duševnosti poznijim pokoljenjima.

Biće najbliže njegovu duhu, ako završimo taj prikaz s par riječi Kirkegarda kojega je Licht toliko cijenio:

„Ljubav kojom negujemo uspomenu na dragog nam čovjeka, a koji je završio zemaljsku svoju stazu, sjajan je primjer najčistije naklonosti prema bližnjemu, odane i nesebične. Poštuj uspomenu dragog pokojnika, da bi nasmogao, mjereno i bez trunke egoizma, punu ljubav za one koji ostadoše u životu.”